

INTERNATIONAL JOURNAL OF ORIGINAL EDUCATIONAL RESEARCH

Research Article

KADI ABDÜLCEBBÂR VE İBN TEYMIYYE'NİN NÜBÜVVET ANLAYIŞI

Abdullah UYSAL*

Yasin ULUTAŞ**

*Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı,
<https://orcid.org/0009-0000-5603-067X>

Uysal6348@outlook.com

**Doç.Dr., Uşak üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, Kelam Anabilim Dalı.
yasin.ulutas@usak.edu.tr

Özet

Nübüvvet düşüncesi insanlık tarihi kadar eskidir. Zira ilk insan bir peygamberdir. Nübüvvet bütün ilahî dinlerin temel dayanağıdır. Allah mesajını seçtiği bir insan aracılığıyla dilediği toplumlara iletmektedir. İkinci asırdan itibaren farklı sebeplerden dolayı nübüvvet Müslümanlar arasında tartışılmaya başlanmıştır. Erken dönemden itibaren İslam dünyasında nübüvvet hakkında bazı ihtilaflar ortaya çıkmış, bazı mühlid ve zındık gruplar ortaya çıkmış ve nübüvveti gereksiz görmüşlerdir. Kelâmcılar, nübüvvet hakkında ortaya atılan şüpheleri gidermek ve nübüvvet fikrini temellendirmek amacıyla İslam düşüncesinin erken döneminden itibaren konu ile ilgili birçok eser telif etmiştir. İslam düşüncesinin teşekkül döneminde ortaya çıkan düşünce ekollerinden biri de Mutezile ve Selefi düşüncedir. Bu düşünceye bağlı Kelâmcılar nübüvvet konusunda farklı görüşlere sahiptirler. Makale Mutezile ve Selefi düşünce ekollerine mensup olan Kâdî Abdülcebbâr ile İbn Teymiyye'nin nübüvvet konusundaki düşüncelerini tespit etmeyi ve karşılaştırmayı amaçlamaktadır. Çalışmada takip edilen metot ise öncelikle her iki müellifin konu ile ilgili yazdıkları eserler esas alınmıştır. Bunun yanı sıra bu iki müellif ile ilgili yapılan çağdaş çalışmalardan faydalanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kelam, Nübüvvet, Mutezile, Selefiyye, Kâdî Abdülcebbâr, İbn Teymiyye.

* Bu makale Doç. Dr. Yasin Ulutaş'ın danışmanlık yaptığı, Abdullah Uysal tarafından yazılan "Kâdî Abdülcebbâr ve İbn Teymiyye'nin Nübüvvet Tasavvuru" adlı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

Abstract

The concept of prophethood is as old as human history, for the first human being himself was a prophet. Prophethood constitutes the fundamental foundation of all divine religions. God communicates His message to the communities He chooses through selected human beings. From the second century onwards, the concept of prophethood began to be debated among Muslims for various reasons. In the early period of Islamic thought, certain controversies concerning the nature and necessity of prophethood emerged. Consequently, some heterodox and heretical groups appeared, arguing that prophethood was no longer necessary. In response, theologians (*mutakallimūn*) produced numerous works from the formative stages of Islamic intellectual history to address doubts surrounding prophethood and to affirm its necessity and significance. Among the major intellectual schools that developed during this formative period were the Mu‘tazila and the Salafī traditions. The theologians associated with these schools adopted divergent perspectives on the nature, purpose, and necessity of prophethood. This article aims to examine and compare the views of Qādī ‘Abd al-Jabbār, representing the Mu‘tazilī school, and Ibn Taymiyya, representing the Salafī tradition, regarding the concept of prophethood. The study primarily relies on the works of these two scholars that directly address the issue, supplemented by secondary research conducted on their theological positions.

Keywords: Kalam, Prophethood, Mu‘tazila, Salafīyya, Qādī‘ Abd al-Jabbār, IbnTaymiyya

1. Giriş

Nübüvvet inancı bütün ilahî dinlerin temelidir. Nübüvvet inancını ortadan kaldırdığınızda din diye bir şeyde kalmaz. Çünkü dinleri vahiy yolu ile Allah’tan alan ve insanlara tebliğ edenler peygamberlerdir. Peygamberlik düşüncesi ortadan kalktığında dinî inançta kendiliğinden ortadan kalkacaktır. Akıl ve vahiy Allah’ın insana verdiği iki bilgi kaynağıdır. Akıl Allah’ın genel olarak insanlara verdiği bir lütuftur. Vahiy ise Allah’ın peygamberler aracılığı ile gönderdiği özel bir lütuf olarak kabul etmek mümkündür. Peygamberler aracılığı ile Allah tarafından gönderilen vahiy, takva sahibi olup vahye inanan kişilere rehberlik eder. Nitekim Allah şöyle buyurmuştur: “İşte kitap, onda asla şüphe yoktur. O, günden gün sakınanlar için bir rehberdir.” (Bakara, 2/2). Nübüvvet dair ayetlerden hareketle vahyin Müslümanlar için bir bilgi kaynağı, doğru yolu gösteren özel bir nimet olduğunu söylemek mümkündür.

Hiz. Peygamber vefat etmeden önce Arabistan Yarımadasında bazı sahte peygamberler ortaya çıkmıştır. Müslümanlar kısa bir süre içerisinde bu sahte peygamberlerin oluşturduğu tehlikeyi bertaraf etmişlerdir. Hiz. Peygamber’in vefatından kısa bir süre sonra İslam devletinin sınırları fetihler yoluyla genişlemiş, Müslümanlar farklı dinlere ve fikri akımlara mensup insanlarla beraber yaşamışlardır. Özellikle Yahudi, Hristiyan ve eski İran dinlerine mensup insanlarla nübüvvet konusunda yaşadıkları fikir ayrılıkları nübüvvet konusunun Müslümanlar arasında tartışılmasına neden olmuştur. Hicri ikinci asrın başlarından itibaren nübüvveti reddeden Berâhime, Sümeniyye ve Maniheizm gibi dini ve fikri akımlar İslam

dünyasında nübüvveti dolayısıyla dini inkâr eden mülhit ve zındıkların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Mülhidler özelde Hz. Muhammed'in nübüvveti olmak üzere genelde bütün peygamberlerin nübüvvetini inkâr etmişlerdir. Nübüvveti inkâr edenlere göre peygamberlerin gerektirdikleri akla uygunsa bu durumda vahiy ve akıl olmak üzere iki bilgi kaynağı biri birinin tekrarı olduğu için gereksiz olur. Peygamberlerin getirdiği şeyler akla uygun değilse zaten akıl bunu zorunlu olarak reddeder. Nübüvveti inkâr eden akımların çalışmaları, Hristiyan ve Yahudilerin nübüvvet anlayışları nübüvvet konusunun Müslüman kelâmcılar arasında kelâmî bir problem olarak tartışılmasına neden olduğu söylenebilir.

Mu'tezile kelâmcıları nübüvveti adalet ilkesi çerçevesinde ele alarak nübüvvetin Allah'a ahlaki bir vucûbiyet olduğunu iddia etmişlerdir. Kâdî Abülcebbâr'a göre de nübüvvet Allaha vâciptir. Zira Allah adildir. Adalet gereği Allah'ın insanları dinî konularda rehberlik edecek bir peygamberi vahiy ile göndermesi ahlaki bir zorunluluktur. Allah gönderdiği peygamberin nübüvvetini ispat edecek bir takım mucize türünden delillerde vermiştir. İbn Teymiyye ise diğer Ehl-i sünnet kelâmcıları gibi Allah için hiçbir şeyin vâcip olmadığını, gönderilen peygamberlerin dini tebliğ etmede Allah'ın emirlerinin dışına çıkamayacağını, Allah tarafından büyük günahlardan korunduklarını savunmuştur.

Makale, özelde Kâdî Abdülcebbâr ile İbn Teymiyye'nin nübüvvet tasavvurlarını, genelde Mu'tezile ve Selefiyye ekollerinin nübüvvet anlayışlarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Klasik kelam kitapları ve konu ile ilgili çağdaş araştırmalar taranmak suretiyle konu ele alınarak açıklanmaya çalışılmıştır.

2. NÜBÜVVET

2.1. Nübüvvet Kavramı

Nübüvvet kavramı, Arapça sözlüklerde iki temel anlamda ele alınmıştır. Birincisi, hemzeli yazımıyla نَبَا kökünden türetilmiş olup “haber vermek” anlamına gelir (İbn Menzûr, 1993: 63). İkincisi, vavlı yazımıyla نَبُو şeklinde olup “yüksek ve şerefli makam” anlamına gelir. (İbn Menzûr, 1993: 63). Kâdî Abdülcabbâr'a göre hemzeli yazım انباء kalıbına dayanır ve “ihbar” anlamı taşır; bu bağlamda bir peygamber, “Allah tarafından gönderilen” olarak nitelendirilir. Öte yandan, şeddeli yazım نَبَا kelimesinden türemiş olup “yücelik ve yüksek makam” anlamına gelir. Bu anlamda peygamber, “Allah tarafından yükseltilmiş ve yüceltilmiş” olarak tanımlanır (Mustafa, 1982: 954).

Terim anlamında nübüvvet, Allah'ın kullarından birini seçerek vahiy aracılığıyla insanları doğru yola yönlendirmesi ve onları rehberlik etmesi görevidir (Uludağ, 2019: 205).

Türkçede bu kavram için genellikle Arapça kökenli “nebî” ve “nübüvvet” yerine, Farsça kökenli “peygamber” ve “peygamberlik” ifadeleri tercih edilmektedir. Kur’an’da ise peygamberlik görevini ifade etmek üzere “nebî” ve “resûl” kavramları kullanılmıştır (Topaloğlu & Çelebi, 2019: 272).

Kur’ânî çerçevede nübüvvet, mecazî bir şekilde “emânet” kavramıyla ilişkilendirilir. Bu emânet, insanın akıl, vicdan ve fitrî yetileri aracılığıyla Allah’la ilişki kurmasını, O’nun yeryüzündeki halifesi olarak sorumluluklarını yerine getirmesini ve O’nun emirlerini uygulamasını ifade eder (Topaloğlu & Çelebi, 2019: 272).

2.2. Nübüvvetin Tarihçesi

Nübüvvet, insanlık tarihinin somut bir parçası olarak tecrübeye dayalı bir gerçeklik ifade eder. Tarihsel süreçte Brahmanlar, Sümenîler, Ateistler ve Deistler gibi belirli düşünce grupları dışında, insanlığın büyük bir kısmı peygamberlerin varlığını kabul etmiş ve onların ilahî bir görevle gönderilmiş kimseler olduğuna inanmıştır. Bu durum, nübüvvetin yalnızca inanç temelli bir olgu değil, aynı zamanda kültürel ve tarihî bir gerçeklik olarak da insanlık hafızasında yer ettiğini göstermektedir. Antropolojik araştırmalarda yer alan Nuh tufanı ve gemisi, Hz. İbrâhim’in inşa ettiği Kâbe, Kudüs’teki kutsal yapılar, her yıl milyonlarca kişinin ziyaret ettiği Hz. Muhammed’in kabri ile onun nübüvvetini inkâr edenlerle mücadelesinin yaşandığı Uhud Şehitliği bu tarihsel gerçekliğin somut delilleri arasında sayılabilir (Yavuz, 2007:33/279).

Nübüvvetin etkileri, ibadet alanıyla sınırlı kalmayıp insan yaşamının her yönüne, giyim-kuşamdan toplumsal davranışlara ve kişisel isim tercihlerine kadar uzanmıştır. Müslüman tarihçiler, evrenin yaratılışından sonra insanlık tarihini Hz. Âdem ile başlatır ve Hz. Muhammed’e kadar gönderilen peygamberlerin toplum içindeki rollerini ayrıntılı biçimde aktarırlar. Bazı tarihçiler ise ilk medeniyetin Ortadoğu’da ortaya çıktığını, bu uygarlığın diğer bölgelere yayılmasında peygamberlerin öncü bir misyon üstlendiğini ifade ederler (Yavuz, 2007, 33/280).

Modern araştırmalar, peygamberlerin insanlık tarihindeki öncü rollerini doğrular niteliktedir. Nübüvvet geleneği; tarım, hayvancılık, yazı, denizcilik ve metal işleme gibi medeniyet unsurlarının temelleriyle ilişkilendirilmektedir. Kur’an’da Hz. Dâvûd’a atfedilen demiri işleme ve zırh yapma bilgisi, bu teknolojik gelişmelerin ilahî bir kaynağa dayandığına işaret eder. Bu bağlamda, “demir çağı” olarak adlandırılan dönemin, nübüvvetin tarihsel etkilerinin somut bir örneği olduğu söylenebilir (Yavuz, 2007: 33/284-285).

3. Nübüvvetle İlgili Kavramlar

3.1. Nebî

“Nebî” kavramı, başlangıçta dilsel kökeniyle “haber getiren” anlamını taşıırken, zamanla peygamberlik makamını ifade eden terimleşmiş bir yapıya dönüşmüştür. Etimolojik olarak “nebe” kökünden türeyen bu kavram, Allah’tan aldığı vahyi insanlara ileten kişiyi nitelerek için kullanılmıştır (İbn Menzûr, 6/4315). Bazı dilciler “nebî” kelimesini “yükselmek” anlamındaki “nebve” نبوة kökünden türemiş kabul ederek peygamberi, yüce bir konuma erişmiş kimse olarak tanımlar. Bu bağlamda nebî, hem Allah’ın seçtiği üstün bir elçi hem de kulları ilahî hakikate ulaştıran bir yol olarak görülür (Cürcanî, 2015: 3/388).

3.2. Resûl – Risâlet

Nübüvvet bağlamında bir diğer kavram “resûl” ve onun görevini ifade eden “risâlet”tir. Sözlükte “görevini yerine getiren elçi” anlamına gelen resûl, dinî literatürde Allah tarafından yeni bir kitap ve şeriat ile gönderilen peygamberleri ifade eder. Kökü “risl”den türeyen resûl, insanlara yumuşaklık ve rehberlikle iletilen ilahî bir elçi olarak tanımlanır (Mustafa, 1/390).

Resûl kavramı, nebîye göre daha geniş bir kapsam taşır; her resûl aynı zamanda nebî iken, her nebî resûl değildir. Hz. Muhammed ise hem resûl hem nebî olarak, İslâm dinini insanlara tebliğ etmek ve Kur’an’ın hükümlerini açıklamakla görevlendirilmiştir. (Abdülcebbar, 2013: 420). Bununla beraber Kur’an’da “resûl” terimi zaman zaman melekler için de kullanılmaktadır (İsra 17/95; Hac 22/75).

Her resûlün başlıca görevi, insanları doğru yola yönlendirmek ve toplumu ıslah etmektir. Bu çağrı, peygamberin kendi kavminin dili aracılığıyla gerçekleştirilir; Kur’an’da da “Her peygamberi, kendi kavminin diliyle göndererek Allah’ın emirlerini açıklasın diye vazifelendirdik” (İbrâhîm 14/4) ifadesiyle bu durum vurgulanmıştır. (Karagöz, 2015: 551).

3.3. Vahiy– İlham

Arapçada vahiy (وحي), kökeni itibarıyla “gizlice, hızlı ve çoğunlukla işaret yoluyla bildirmek” anlamına gelir. Lisânü’l-Arab’a göre vahiy; el, göz veya baş hareketiyle işaret etmek, yazı veya fısıltı yoluyla iletmek, kalbe doğrudan ilham bırakmak, elçi göndermek, gizli emir iletmek ve mecazî olarak Allah’ın yaratıklarına yönlendirmede bulunmak gibi çeşitli yollarla gerçekleşebilir (Menzûr, 6/4787). Bu kullanım biçimlerinin ortak özelliği,

vahyin gizli, hızlı ve doğrudan bir bilgi aktarımı niteliği taşımasıdır. Bu nedenle vahiy, hem insanî iletişimde hem de ilâhî bildirilerde “örtük, süratli ve doğrudan iletim” anlayışını yansıtan kapsamlı bir kavram olarak tanımlanabilir.

Terim olarak vahiy, Allah’ın seçtiği peygamberlere ilâhî emir ve yasakları iletmek amacıyla aktardığı bilgiyi ve bu süreci ifade eder. Kur’an’da vahiy sadece peygamberlere değil, melekler, Hz. Meryem, Hz. Musa’nın annesi ve hatta bal arısı gibi farklı varlıklara yönelik yönlendirmeler için de kullanılır. Kelâm ilminde ise vahiy, özellikle peygamberlere yönelik ilâhî hitap olarak daraltılmıştır. Vahiy, peygamberin duyular üstü yolla Allah’ın mesajını almasıdır. Doğrudan kalbe yerleştirme, perde arkasından konuşma veya Cebrâil aracılığıyla gerçekleşebilir (Uysal, 2021: 396-398).

İlham ise sözlükte “bir şeyi içine almak, kalbe gizlice yerleştirmek” anlamına gelir (İbn Manzûr, 1986: 5/4088). Terim olarak İslâm düşünce tarihinde farklı tanımlarla ele alınmıştır: Râgıb el-İsfahânî, ilhamı yalnızca Allah veya yüce melekler aracılığıyla kalbe düşen bilgi olarak tanımlar (Râgıb el-İsfahânî, 1986: 687). Taftâzânî, ilhamı “feyz yoluyla mânânın kalbe bırakılması” şeklinde açıklarken Cürçânî bunu “kalbe doğrudan aktarılan bilgi” olarak ifade eder. Ebû Hilâl el-Askerî ise ilhamı, insana hayrı yapma ve şerri terk etme yönünde kalbine gelen bilgi olarak tanımlar (Ebû Hilâl el-Askerî, 2005: 96). Kelâm ilminde ilham, diğer bilgi edinme yollarından bağımsız, ansızın ve bireysel olarak ortaya çıkan bir tecrübe biçimi olarak görülür (Yeprem, 2000: 62-63). Tasavvuf literatüründe ilham, keşf, mükâşefe, hads, tecellî, vârid gibi çeşitli kavramlarla ifade edilse de bunların sınırları net olmadığından, ilham kavramının tam karşılığı olarak kabul edilmesi zordur (Aslan, 2008: 27).

3.4. Mucize

“Mucize” kelimesi, sözlükte “aciz bırakmak” anlamına gelen “acz” kökünden türetilmiş olup, muhatabını çaresiz bırakan olağanüstü fiilleri nitelemektedir (Mustafa, 1987: 634; İbn Menzûr, 1986: 2817). Etimolojik olarak hem güçsüzlük hem de kudret unsurlarını çağrıştırması, mucizenin kelâm ilminde peygamberin doğruluğunu ispatlayan olağanüstü bir delil olarak anlaşılmasını sağlamıştır (Ulutaş, 2018: 27). Hicrî dördüncü yüzyıldan itibaren kelâm âlimleri, mucizeyi nübüvvetin doğruluğunu ispat amacıyla sistematik olarak kullanmış, zamanla felsefe, hadis, tarih ve tefsir gibi disiplinlere de taşınmıştır (Ulutaş, 2018: 27). Kelâm ilminde mucize, peygamberin elinde gerçekleşen, muarızlarını benzerini yapmaktan aciz bırakan ve yalnızca Allah’ın kudretiyle ortaya çıkan olağanüstü olay olarak tanımlanır (Ulutaş, 2018: 29).

4. Nübüvvetin İmkânı, İspatı ve Gerekliliği

Nübüvvetin imkânı meselesi, Allah'ın insanlara emirlerini bildirmek üzere peygamber göndermesinin aklen mümkün olup olmadığı konu edinir. Bu mesele, hem kelâmî hem de felsefî açıdan İslâm düşüncesinde derin tartışmalara konu olmuştur (Akçay, 2001: 217). Peygamber göndermenin aklen mümkün olması, Allah'ın iradesinin bu yönde bir fiil gerçekleştirmesine engel teşkil edecek herhangi bir zorunluluk veya imkânsızlığın bulunmamasına bağlıdır. İnsan, yaratılış itibarıyla kendinden üstün bir varlığa inanma eğilimine sahiptir. Bu yönüyle insan, hem dünya hem de ahiret saadetine ulaşmak için bir rehberliğe ihtiyaç duyar. Bu rehberlik ise peygamberlik kurumu vasıtasıyla gerçekleşir (Yavuz, 2019: 26).

İslâm'ın Arap yarımadası dışına yayılmasıyla birlikte, nübüvvetin imkânı konusu Sümâniyye, Berâhime, Yahudi, Hristiyan ve Dehrîler gibi farklı inanç ve felsefî çevrelerde tartışılmış; bu durum İslâm âlimlerini nübüvvetin aklî temellerini yeniden ele almaya sevk etmiştir (Barlak, 2018: 44). Mu'tezilî kelâmcılar, Allah'ın bir peygamber göndermesini aklî bir zorunluluk olarak görmüşlerdir. Onlara göre Allah, insanların maslahatını gerçekleştirmek için peygamber göndermeye mecburdur. Ancak bu zorunluluk, Allah'ın ezeli ilminden kaynaklanan bir hikmet gereğidir (Abdülcebbar, 2017: 122). Şîî düşünürler ise, peygamber gönderme eylemini ilahî lütuf bağlamında ele almakla birlikte, bu görüşleri Mu'tezilî anlayışla benzer bir zemin paylaşır. Hamdi Akbaş'ın da belirttiği gibi (Akbaş, 2022: 24), nübüvvetin insan hayatında sayısız yarar sağlaması, bu fiilin Allah'a vâcib oluşunun temel gerekçesidir. Buna karşılık Sümâniyye ve Berâhime gibi felsefî akımlar, akıl yoluyla peygamberliğin ispat edilemeyeceğini savunarak, peygamberliğin gereksiz veya imkânsız olduğunu öne sürmüşlerdir (Akbaş, 2022: 25). Bununla birlikte bu inanç mensuplarının kendi içlerinde de fikir birliği bulunmamaktadır. Berâhime; Hz. Nuh, Hz. İbrahim ve Hz. İdris dışındaki peygamberleri reddetmekle birlikte, bu seçimlerinin aklî veya naklî dayanaklarını açık bir biçimde ortaya koymamışlardır (Âmidî, 2004: 274). Nübüvvetin ispatı konusu ise vahiy ve mucize kavramları etrafında şekillenir. Hz. Muhammed'in peygamberliğini kanıtlayan en güçlü mucize Kur'an'dır. Çünkü Kur'an hem nazmı hem de içeriği bakımından insan kudretini aşan ilahî kelâmdır (Arıcı, 2019: 18). Önceki peygamberlerin mucizeleri belirli bir zaman ve mekân ile sınırlı kalmışken, Kur'an'ın mucizevî yönü evrensel ve süreklidir. İbn Rüşd gibi bazı filozoflar mucizeyi peygamberliğin kesin delili olarak görmemişlerdir. İbn Rüşd'e göre mucize, yalnızca tabiatın olağan akışına aykırı bir olay olarak değerlendirilemez; çünkü bu tür olaylar sihir veya tesadüf olarak da yorumlanabilir.

Ona göre peygamberliği ispatlayan asıl unsur, vahyin içerdiği hakikatlerin insanları inanç, bilgi ve ahlâk bakımından yüceltmesidir (Ferşatoğlu, 2019: 24-54). Ehl-i Sünnet kelâmcıları ise, mucizeyi nübüvvetin en açık delili olarak kabul etmişlerdir (Âmidî, 1971: 327). Bir fiilin mucize sayılabilmesi için onun yalnızca Allah'ın kudretiyle meydana gelmesi ve peygamberlik iddiasında bulunan kişinin talebiyle gerçekleşmesi gerekir. Bu durumda mucize, Allah'ın o kimsenin doğruluğunu tasdik ettiğinin göstergesi olur ve böylece nübüvvetin hakikiliği ortaya konur.

Nübüvvetin gerekliliği ise hem bireysel hem de toplumsal düzeyde insanın ihtiyaçlarıyla ilgilidir. İnsan akıllı, Allah'ın rızasına uygun davranışları tam olarak belirleme yetisine sahip değildir. Bu nedenle, helâl ve haramın sınırlarını belirleyen, ahiret hayatına dair bilgileri bildiren ilahî bir rehberliğe ihtiyaç vardır (Uysal, 2015: 350). Taftazânî'nin de ifade ettiği gibi dinî hükümlerin bir kısmı akılla kavranamaz. Bunların bilinmesi ancak peygamberler vasıtasıyla mümkündür (Taftazanî, t.y.: 292). İnsanın toplumsal düzenini kurması, sanat, ticaret, eğitim ve diğer alanlarda gelişmesi de peygamberlerin rehberliğiyle mümkün olmuştur. Çünkü akıl, bu alanlarda genel ilkeleri kavrayabilir; ancak pratik uygulamaları belirleyemez (Mâturîdî, 2002: 276-277). Gazzâlî de benzer biçimde insan aklının mutlak hakikati kavrama noktasında yetersiz olduğunu, tıpkı hastanın doğru ilacı belirleyememesi gibi, insanın da peygamberin rehberliğine muhtaç olduğunu ifade eder (Gazzâlî, t.y.: 362). Nübüvvetin önemi insanın bilgi, ahlâk ve toplum düzeni açısından vazgeçilmez bir rehber oluşunda ortaya çıkar. Akıl ve duyular sınırlıdır ancak peygamberlik bu sınırları aşan bir idrak alanı açar. Peygamberler yalnızca teorik bilgiyi değil, bu bilginin ahlâkî ve pratik yansımalarını da insanlara öğretir. Böylece nübüvvet, bireysel olgunlaşmanın yanı sıra toplumsal adaletin ve huzurun da temelini oluşturur (Gazzâlî, 2015: 75-84).

5. Kâdî Abdülcebâr ve İbn Teymiyye'ye Göre Nübüvvet

Nübüvvet, İslâm düşüncesinde Allah ile insan arasında elçilik görevini üstlenen peygamberlik kurumunu ifade eder. Kâdî Abdülcebâr'a göre resûl ve nebî kavramları arasında terim açısından fark bulunmaz. Resûl, mutlaka bir gönderen ve kendisine gönderilen olmasını gerektiren geçişli bir kelime olup, mutlak olarak "Allah tarafından gönderilmiş" anlamına gelir, nebî ise hem "haber vermek" hem de "yücelmek" anlamına gelen köklerden türetilir (Kâdî Abdülcebâr, 1960: 424). Hz. Muhammed'in nübüvveti, evrenseldir ve bazı Gulat-ı Şîa gruplarının itirazları dışında peygamber gönderilmeyeceği konusunda ittifak vardır (Kâdî Abdülcebâr, 1960: 424). Kâdî Abdülcebâr'ın nübüvvet anlayışında adalet ilkesi temel teşkil eder. Allah kullarının maslahatını gözettiğinden, şer'î hükümleri öğretmek

zorundadır ve bu nedenle nübüvvet yalnızca bir lütuf değil, adaletin zorunlu gereği olarak ortaya çıkar (Kâdî Abdülcebbâr, 1970: 420). Muhalif görüşler örneğin Berâhime'nin itirazları, ibadetlerin akla aykırı görülmesi ve mucize-sihir ayrımının yapılamayacağı yönündeki iddialar, Kâdî Abdülcebbâr tarafından akıl ve adalet çerçevesinde cevaplanır. Akıl tek başına maslahat ve zarar arasındaki farkı tam anlamıyla ayırt edemeyeceğinden, mucize ile desteklenen peygamber vasıtasıyla açıklama zorunludur (Kâdî Abdülcebbâr, 1970: 420). Böylece nübüvvet, hem aklın eksikliğini gideren hem de şer'î teklifin adaletle gerçekleşmesini sağlayan ilâhî bir zorunluluk olarak konumlandırılır ve Hz. Muhammed'in peygamberliği, bu zorunluluğun en açık tezahürü olarak değerlendirilir (Kâdî Abdülcebbâr, 1970: 420). İbn Teymiyye'ye göre ise nübüvvet, “nebe'e” kökünden türetilmiş olup “haber vermek” anlamına gelir ve kavramın özü, Allah tarafından peygamberlere ulaştırılan gaybî bilgilerdir (Îsâ, t.y.: 107). Peygamberlik, insanın çabası veya ibadetiyle kazanılamaz. Tamamen Allah'ın lütfu ve seçimi ile gerçekleşir (Îsâ, t.y.: 113; İbn Teymiyye, 2000: 19-21). Nübüvvet, yalnızca bilgilendirme değil, aynı zamanda insanları karanlıklardan aydınlığa çıkaran, şeriatın tebliği aracılığıyla rehberlik ve kurtuluş sağlayan ilâhî bir görevdir (İbn Teymiyye, 2000: 1/19-21). Peygamberler, Allah'ın seçkin kulları olarak, onların üstünlüğü ve gönderilişleri O'nun iradesine dayalıdır. İnsanlar arasından dilediğini üstün kılar ve rahmetini taksim eder (İbn Teymiyye, 2000: 19-21). Peygamberlere iman; insanı Allah'ı bilmeye, O'nu sevmeye, O'nun rızasına ve cennetine ulaştırır. Aynı zamanda azabından kurtulmayı ve mağfiret kazanmayı sağlar (İbn Teymiyye, 2000: 19-21). İbn Teymiyye'ye göre nübüvvetin delilleri, rubûbiyetin delilleri cinsindendir ve tüm insanlar peygamberi bilmeye ve ona itaat etmeye ihtiyaç duyar (İbn Teymiyye, 2000: 19-21). Bu bağlamda peygamberler, Allah ile kulları arasında araçlar olarak gönderilmiş ve onların hayatlarını ve ahirete dönüşlerini ıslah eden görevleri yerine getirmişlerdir (İbn Teymiyye, 2000: 19-21).

6. Kâdî Abdülcebbâr ve İbn Teymiyye'ye Göre Nübüvvetin İmkânı

Kâdî Abdülcebbâr'a göre peygamberin nübüvvetini gösteren mucize, Allah'ın bir fiili olup, peygamberlik iddiası sırasında doğa kanunlarına aykırı gerçekleşen olağanüstü olaylardır. Mucizenin iddia esnasında ortaya çıkması, peygamberin doğruluğunu tasdik eder. Mucize; Allah tarafından gerçekleşmesi, iddiaya uygunluk göstermesi ve harikulade olması gibi şartları taşıdığı sürece peygamberlik iddiasının doğruluğuna delalet eder (Özkan, 2025: 27). Abdülcebbâr, her peygamberin mucizesinin çağın en etkili hususlarından seçildiğini vurgular. Hz. Musa'nın zamanında asanın yılanı dönüşmesi, Hz. İsa'nın hastaları iyileştirmesi

ve Hz. Muhammed'in döneminde Kur'an'ın verilmesi bu örneklerdendir (Özkan, 2025: 27). Peygamberin doğruluğu, mucize göstermesiyle sabit olur ve mucizeler aklî, hissî ve haberi olmak üzere üçe ayrılır (Özkan, 2025: 57). Kâdî, Hz. Muhammed'in toplum içindeki mücadelesini, farklı inanç gruplarına yönelik davetini ve gerçekleşen mucizeleri detaylı olarak eserinde ele alır. Ayın ikiye ayrılması, yıldızların kayması ve İsrâ ile Mi'rac gibi olağanüstü olaylar, peygamberliğin kanıtı olarak gösterilir (Kâdî Abdülcabbâr, 2017: 46). Ayrıca akıl yalnızca sınırlı konularda yardımcı olup, peygamberin rehberliği ile eksiklikleri tamamlanır; bu nedenle peygamber göndermek, insanların doğruyu bilmesi açısından zorunlu görülür (Kâdî Abdülcebbâr, t.y.: 310).

İbn Teymiyye'ye göre nübüvvet, insanlık için varoluşsal bir zarurettir. İnsan akli tek başına hakikate ulaşamaz ve bilgi alanı sınırlıdır. Bu yüzden Allah resûller aracılığıyla rehberlik eder (İsâ, t.y.: 112-113). Nübüvvet, Âdem ile başlamış ve insanlık tarihinin her döneminde peygamberlerin gönderilmesiyle devam etmiştir. Bu, Allah'ın adalet ve rahmetinin bir sonucu olarak görülür (İsâ, t.y.: 112-113). Peygamberler yalnızca ilahî bilgiyi iletmekle kalmaz aynı zamanda ahlâkî ve toplumsal düzeni temsil ederler. Nübüvvet, bir bilgi kurumu ve insanlığın hidayet ve kurtuluşunu sağlayan ilâhî bir sistemdir (İbn Teymiyye, 2000: 19-21). Nübüvvet, Allah'ın iradesinin ve rahmetinin bir tezahürü olarak, hem teolojik hem de ahlâkî açıdan zorunlu görülür. Peygamberler Allah ile kulları arasında aracılar olarak gönderilmiş, insanı ıslah eden görevleri yerine getirmiştir (İbn Teymiyye, 2000: 19-21).

7. Kâdî Abdülcebbâr İle İbn Teymiyye'nin Resûl ve Risâlet Anlayışları

Kâdî Abdülcebbâr'a göre "nebî" ve "resûl" kavramları, aynı gerçeği ifade eden farklı terimlerdir. Aralarında işlev veya anlam açısından ayrım yoktur. Ona göre "resûl", Allah tarafından gönderilmiş bir elçi olarak kullanıldığında, ıslahâtı gerçekleştirmek üzere gönderilen peygamberleri ifade eder. "Nebî" ise kökü "nubuvve" olan ve yüce, şerefli anlamlar taşıyan bir terimdir (Barlak, 2021: 96-97). Hz. Muhammed'den yapılan rivayetine dayanarak, nebî kelimesinin aslının "vav"lı olduğunu ve bu kavramın yücelik ve şeref anlamını içerdiğini belirtmiştir. Böylece Abdülcebbâr, resûl ve nebî arasında terminolojik bir fark olmadığını, her ikisinin de peygamberlik kavramının farklı isimleri olduğunu vurgulamıştır (Barlak, 2021: 96-97). İbn Teymiyye ise resûl ve nebî arasındaki farkı işlevsel ve teolojik bir bağlamda değerlendirir. Ona göre her resûl bir nebîdir, fakat her nebî resûl değildir. Nebî, Allah'tan vahiy alır ve bunu müminlere öğretir. Resûl ise bu vahyi muhalif bir topluma tebliğ etmekle yükümlüdür (İsâ, t.y.: 118). Risâlet, nübüvvetin özel bir formu olarak, ilahî bilgiyi insanlara ulaştırmayı ve onların bu mesaj doğrultusunda harekete geçmesini sağlar. İbn Teymiyye, resûllerin mesajı sadece anlamakla kalmayıp uygulamak ve Allah'ın

hükümünü temsil etmekle yükümlü olduklarını vurgular. Nebîler ise bu mesajı alıp öğretir fakat zorunlu olarak muhalif bir topluma iletmez (Îsâ, t.y.: 117-118). Ayrıca İbn Teymiyye'ye göre resûllerin yeni bir şariat getirmesi gerekmez. Önemli olan Allah'ın mesajını tebliğ ve temsil etmeleridir (Îsâ, t.y.: 718-719). Bu bağlamda nübüvvet, ilahî bilginin alınması; risâlet ise bu bilginin topluma ulaştırılması ve uygulanmasıdır (Îsâ, t.y.: 118).

8. Kâdî Abdülcebâr ve İbn Teymiyye'ye Göre Mucize

Kâdî Abdülcebâr ve İbn Teymiyye, İslam düşüncesinde mucizenin işlevi ve nübüvvet ile ilişkisi konusunda farklı ama birbirini tamamlayan bakış açıları sunar. Abdülcebâr'a göre mucize, peygamberlik iddiasının doğruluğunu ispatlayan ve Allah tarafından gerçekleştirilen olağanüstü bir fiildir. Mucizenin geçerli olabilmesi için dört temel şart vardır: Allah'tan kaynaklanması, peygamberlik iddiasından sonra ortaya çıkması, iddiaya uygunluğu ve âdet dışı olması (Abdülcebâr, 2013: 2/430-434). Bu yaklaşım, mucizeyi sadece doğaüstü bir olay değil, aynı zamanda mantıksal bir delil ve nübüvvetin doğrulanabilir göstergesi olarak konumlandırır.

İbn Teymiyye ise mucizeyi, peygamberliğin doğruluğunu teyit eden ilahî bir delil olarak ele alır ve kerâmetten ayırır. Ona göre mucize yalnızca peygamberlere özgüdür ve iman için bağlayıcıdır. Tabiat kanunlarını aşan bu olağanüstü olaylar, peygamberin sâdık bir elçi olduğunu gösterir. İbn Teymiyye, mucizenin hikmet ve nübüvvetle doğrudan bağlantılı olmasını, sihir veya kâhinlikten ayıran en önemli kriter olarak görür. (İbn Teymiyye, t.y.: 40-42). Her iki düşünür de mucizenin Allah tarafından gerçekleştiğini ve peygamberin doğruluğunu gösteren bir işlevi olduğunu kabul eder. Abdülcebâr, mucizeyi mantıksal bir kanıt olarak öne çıkarırken İbn Teymiyye onu aynı zamanda ilahî hikmetin ve risalet makamının bir göstergesi olarak değerlendirir. Abdülcebâr'ın yaklaşımında zamanlama ve iddiaya uygunluk ön plana çıkarken, İbn Teymiyye mucizenin bağlayıcılığı ve peygamber ile olağanüstü olaylar arasındaki farkın belirginliği üzerinde durur. Her iki perspektif, mucizenin nübüvvetin doğrulanmasındaki merkezi rolünü vurgulayarak İslam kelâmında bu konunun sistematik bir şekilde ele alınmasına katkı sağlamıştır. (Abdülcebâr, 2013: 2/430-434; İbn Teymiyye, t.y.: 40-42).

9. Kâdî Abdülcebâr İle İbn Teymiyye'ye Göre Nübüvvetin Aklî ve Naklî Delilleri

Nübüvvet, İslâm düşüncesinin merkezî konularından biri olup hem aklî hem de naklî delillerle temellendirilmiştir. Bu bağlamda Kâdî Abdülcebâr ile İbn Teymiyye farklı kelâmî geleneklere mensup olmalarına rağmen nübüvvetin zorunluluğu, hikmeti ve ispatı noktasında

ortak bir zeminde buluşurlar. Her iki düşünür de nübüvvetin yalnızca inanç meselesi değil, aynı zamanda aklın zorunlu gördüğü bir hakikat olduğunu vurgular.

Kâdî Abdülcebâr, Mu‘tezilî bir bakış açısıyla nübüvveti rasyonel bir temele oturtur. Ona göre Allah’ın peygamber göndermesi, hem ilahî hikmetin hem de adaletin bir gereğidir. Çünkü hikmet sahibi olan Allah, insanı başıboş bırakmaz. Aklın tek başına ulaşamayacağı alanlarda ona rehberlik edecek elçiler gönderir. Bu, Allah’ın kullarına yönelik lütfudur. Abdülcebâr, bu anlayışını Allah’ın ihtiyaçsızlığı ilkesine dayandırır. Allah’ın çocuk edinmesi veya bir ortağa sahip olması gibi beşerî nitelikler, bir ihtiyaç göstergesidir. Oysa mutlak anlamda müstağnî olan Allah böyle bir ihtiyaçtan münezzehtir. Dolayısıyla Allah’ın insanlara peygamber göndermesi bir ihtiyaçtan değil, hikmet ve adaletten kaynaklanır (Abdülcebâr, 2023: 784).

Kâdî Abdülcebâr’a göre nübüvvetin aklî delilleri evrendeki düzen, Allah’ın birliği ve Hz. Muhammed’in bilgi ve hitabetindeki olağanüstülük gibi hususlarda ortaya çıkar. Evrenin düzeni çoklu ilahların varlığı hâlinde bozulacağı için, “Yerde ve gökte Allah’tan başka ilahlar olsaydı ikisi de bozulup gitmişti” (Enbiyâ 21/22) ayeti bu ilahî düzenin tevhid ve nübüvvetle doğrudan ilişkisini gösterir. Ayrıca Abdülcebâr, Hz. Peygamber’in ümmî olmasına rağmen derin felsefî ve mantıkî deliller kullanabilmesini, özellikle “İsa’nın Allah katındaki durumu, topraktan yaratılan Âdem’in durumu gibidir” (Âl-i İmrân 3/59) ayetinde görüldüğü üzere güçlü kıyaslarla karşısındakini ikna edebilmesini, onun peygamberliğine dair aklî bir kanıt olarak görür (Abdülcebâr, 2023: 782). Bu bağlamda onun “cevâmi‘u’l-kelîm” (az sözle çok anlam ifade etme) özelliği, ilahî destek olmaksızın açıklanamayacak bir üstünlük olarak değerlendirilir.

Naklî deliller açısından ise Kâdî Abdülcebâr, nübüvvetin en büyük ispatının Kur’an olduğunu savunur. Kur’an’ın belâgati, gaybî haberleri ve içerdiği aklî deliller, onun mucizevî yönlerini oluşturur. Özellikle “İsrâ” ve “Mi‘rac” hadiseleri (Abdülcebâr, 2023: 112), “Ayn yarılması” mucizesi (Abdülcebâr, 2023: 130–136) ve Bizans’ın Sâsânîler karşısında galip geleceğini haber veren ayet (Rûm 30/2–4) gibi olaylar, Kur’an’ın ilahî kaynaktan geldiğini gösteren güçlü naklî delillerdir. Abdülcebâr ayrıca “tevâtür” ilkesine büyük önem verir. Bir haberin çok sayıda kişi tarafından aktarılması onun doğruluğunu zorunlu kılar. Bu nedenle Hristiyanların Hz. İsa’nın çarmıha gerildiği iddiasını reddeder. Eğer böyle bir hadise gerçekten yaşanmış olsaydı, geniş bir topluluk tarafından tevâtüren nakledilmesi gerekirdi (Abdülcebâr, 2023: 248–252). Abdülcebâr’a göre Tevrat ve İncil’de Hz. Muhammed’in geleceğine dair işaretlerin yer alması, onun nübüvvetine yönelik naklî bir kanıttır. Bu

metinlerdeki bilgilerin Hristiyan din adamları tarafından gizlenmesi veya tahrif edilmesi, Kur'an'ın doğrulayıcı yönünü daha da güçlendirir. Hz. Peygamber'in okuma yazma bilmemesine rağmen önceki vahiylerdeki bilgileri doğru şekilde aktarması vahyin kaynağının beşer değil, ilahî olduğunu ortaya koyar (Abdülcebbâr, 2023: 992).

İbn Teymiyye ise nübüvvet konusunu Ehl-i Sünnet perspektifinden ele alır. Ona göre peygamberlik, Allah'ın hikmet ve adalet sıfatlarının bir gereğidir. Allah doğruyu destekler, yalancıyı ise cezalandırır. Nitekim Allah şöyle buyurmuştur: “Eğer Peygamber bize karşı bazı sözleri uydursaydı, onu kuvvetle yakalar, şah damarını keserdik” (Hâkka 69/44-46). Bu ayet, ilahî ilkenin açık bir ifadesidir. Dolayısıyla Allah'ın mucizeyle desteklediği bir kimsenin yalancı olması aklen imkânsızdır (İbn Teymiyye, ts.: 897). İbn Teymiyye, mucizenin yalnızca meydan okuma yoluyla gerçekleşmesi gerektiği görüşünü reddeder. Ona göre mucize, ister açık bir tehdid ile ortaya çıksın ister istemeden meydana gelsin, ilahî kudretin bir tezahürü olduğu için delil niteliği taşır (İbn Teymiyye, ts.: 605). Bu yönüyle mucize, peygamberin doğruluğuna doğrudan işaret eden zorunlu bir delildir. Ayrıca İbn Teymiyye mucize, keramet ve sihir kavramlarını kesin biçimde birbirinden ayırır. Mucize peygamberlik iddiasını doğrulayan bir ayet, keramet Allah'ın veli kullarına bir ikram, sihir ise şeytanî bir aldatmadır (İbn Teymiyye, t.y.: 897). İbn Teymiyye'ye göre Allah'ın sünnetinde bir düzen vardır. Hakka yardım eder, batılı ortadan kaldırır. “Allah batılı yok eder, sözleriyle hakkı gerçekleştirir” (Şûrâ 42/24) ayeti bu ilkenin temel dayanağıdır. Bu bağlamda mucizeler yalnızca tarihî vakalar değil, aynı zamanda Allah'ın adalet ve hikmet sıfatlarının sürekliliğini gösteren işaretlerdir. Böylece nübüvvet hem aklî hem de naklî yönüyle, Allah'ın kudretinin ve hikmetinin zorunlu bir sonucu olarak kabul edilir (İbn Teymiyye, ts.: 897). Sonuç olarak, hem Kâdî Abdülcebbâr hem de İbn Teymiyye, nübüvvetin ilahî hikmetin zorunlu bir gereği olduğu noktasında birleşirler. Abdülcebbâr bunu aklî zorunluluk temelinde, İbn Teymiyye ise Allah'ın fiillerindeki hikmet ve sünnetullah anlayışı çerçevesinde temellendirir. Her iki düşünür için de nübüvvet, insanın akıl yoluyla idrak edebileceği kadar rasyonel, vahiy yoluyla doğrulanabildiği kadar da naklî bir hakikattir.

10. Peygamberin Seçilmesinde Vehbîlik ve Kesbîlik Yaklaşımı

İslâm düşüncesinde peygamberlik makamının mahiyeti, insan iradesiyle mi yoksa ilahî takdirle mi elde edildiği açısından iki ana perspektife ayrılır: vehbîlik ve kesbîlik. Vehbîlik, peygamberliğin tamamen Allah'ın seçimiyle gerçekleştiğini savunur. Peygamberin ahlakî ve fitrî vasıfları, seçimin zorunlu belirleyicisi değildir. Bu anlayış, vahyin kaynağını Allah'a

bağlayarak peygamberi pasif bir alıcı konumuna yerleştirir. Kur'an'daki "Allah, risâleti kime vereceğini en iyi bilendir" ve "Sen kitap nedir bilmezdin, biz onu bir nur kıldık" ayetleri, vehbîlik ilkesinin temel referanslarıdır (Sabunî, 2019: 146-147). Kesbîlik ise insanın irade ve çabasıyla peygamberlik makamına ulaşabileceğini ileri sürer. Bu yaklaşım, özellikle az da olsa bazı filozoflar ve kelâmcılar tarafından dile getirilmiştir. Hişâm b. Amr el-Fuvatî'nin görüşünde, peygamberlik, amellerin karşılığı olarak ortaya çıkmaktadır (Şehristani, 2008, s. 76). Felsefî gelenekte ise, Kindî, Fârâbî ve İbn Sînâ, peygamberliği insanın entelektüel ve ruhî kapasitesi ile ilişkilendirmiş ancak nihai olarak Allah'ın seçimi ve iradesine bağlamışlardır (Kindî, 1994: 159; Fârâbî: t.y., s. 79; İbn Sînâ: 2005, 2/181). Vehbîlik perspektifi, peygamberin seçilmesinde ilahî iradeyi merkezi kılar. Peygamberin ahlakî ve entelektüel donanımı seçimin zorunlu nedeni değil, uygun bir vasıf olarak değerlendirilir. Kesbîlik yaklaşımı, sınırlı bir bağlamda insan gayretini vurgulasa da, İslâm düşüncesinde yaygın kabul görmemiştir. Filozofların görüşleri bile nihayetinde ilahî takdiri merkeze almakta ve vahyin kaynağını Allah olarak göstermektedir. Sonuç olarak İslâm geleneğinde peygamberin seçilmesinde esas belirleyici faktör Allah'ın mutlak iradesi ve seçimidir. İnsan çabası ve gayreti, peygamberlik makamının elde edilmesinde yardımcı veya tamamlayıcı bir rol oynasa da seçimin temel kaynağı değildir. Bu nedenle vehbîlik, nübüvvet anlayışında kabul görmüş bir ilkedir ve kesbîlik yalnızca şaz bir perspektif olarak kalmıştır.

11. Kâdî Abdülcebbar'a Göre Nübüvvetin Vehbîlik - Kesbîlik Boyutu

Nübüvvetin mahiyeti, İslâm düşüncesinde uzun süredir tartışılan bir konu olup özellikle peygamberliğin vehbî mi yoksa kesbî mi olduğu sorusu temel bir tartışma alanı oluşturur. Kâdî Abdülcebbar, bu meseleye yaklaşırken vehbîlik perspektifini benimser. Yani peygamberlik makamı tamamen ilahî iradeye bağlıdır ve seçimin temel belirleyicisi, bireyin peygamberlik öncesindeki kişisel faziletleri veya hak ediş ölçütleri değildir (Barlak, 2018:183). Ona göre peygamberin görevlendirilmesinde esas kıstas, seçilen kişinin topluma sağlayacağı maslahat düzeyidir. Bu yaklaşım, genel Mu'tezilî ilkesinden bir farklılık gösterir. Mu'tezile, Allah'ın fiillerinde adalet ilkesini öncelikli kılar ve her durumda en uygun ve hak edene yönelmesini zorunlu görür. Kâdî Abdülcebbar ise nübüvvet bağlamında bu kriterleri askıya alır. Peygamberin seçilmesinde bireyin öncül durumu veya üstün fazileti belirleyici değildir (Abdülcebbar, 1969: 144). Örneğin Âl-i İmrân Sûresi'nin 33. ayetindeki "ıstafâ" terimini, herhangi bir kimsenin mevcut durumu göz önüne alınmaksızın peygamberlik makamına atanması şeklinde yorumlar. Bu çerçevede peygamberlik makamı, kişisel

faziletlerden bağımsız olarak ilahî bir tayin sonucudur. Buna karşın metinsel ve dilsel incelemeler, “ıstafâ”nın ihtiyâr boyutunu da içerdiğini ve belirli ölçütlere dayalı bir ayıklama sürecini ifade ettiğini göstermektedir (İbn Manzur, 1984: 2/2468). Kâdî Abdülcebbâr’ın yorumu, bu ihtiyâr boyutunu ihmal ederek seçim sürecini tamamen ilahî iradeye indirger. Bu yaklaşım, bir açıdan hikmetsiz bir tayin gibi algılanabilir. Zira Kâdî Abdülcebbâr’ın diğer eserlerinde Allah’ın fiillerinin mutlaka hikmetle bağlı olduğunu vurguladığı görülür (Abdülcebbâr, 1969: 6/65-66). Abdülcebbâr, bu eleştiriyi dikkate alarak peygamber seçiminin maslahata dayalı olduğunu belirtir. İki adayın sağladığı maslahat eşitse, ilahî tercih herhangi birine yönelir ve bu seçim, seçilen kimseyi mutlak anlamda üstün kılar. Böylece peygamberlik öncesi kişisel faziletler göz ardı edilse de bi’setten sonra seçilen kişi ümmetin icması açısından üstünlük kazanır (Abdülcebbâr, 1969: 145). Sonuç olarak Kâdî Abdülcebbâr, peygamberin seçilmesinde vehbîliği merkeze almış, kesbî ölçütleri ise göz ardı etmiştir. Bu yaklaşım, Mu’tezilî adalet ve hak etme ilkeleriyle doğrudan örtüşmese de, ilahî iradenin toplum maslahatına göre şekillendiği kendi mantıksal tutarlılığını korumaktadır. (Abdülcebbâr, 1969: 145).

12. İbn Teymiye’ye Göre Nübüvvetin Vehbilik – Kesbilik Boyutu

İbn Teymiye’ye göre nübüvvetin kesbî (çabayla kazanılabilir) bir yönü bulunmamaktadır. “Kitâbu’n-Nübüvvat” adlı eserinde bu konuyu ayrıntılı biçimde ele alan Teymiyye, peygamberlik makamına sahip kimselerin doğrudan Allah tarafından seçildiğini belirtir. Ona göre bir kişinin bireysel gayreti ve ibadetlerdeki titizliği veya ahlaki mükemmeliyeti, nübüvvet mertebesine ulaşması için yeterli değildir. Bu makam tamamen Allah’ın lütfu ve seçimiyle gerçekleşir. Dolayısıyla vehbî (ilâhî bir bağış) bir nitelik taşır ve hiçbir koşulda kesbî olarak değerlendirilemez (Râzî, 1986: 70). İbn Teymiyye’ye göre bir insan, takvâda zirveye ulaşsa bütün ibadetlerini kusursuz yerine getirse bile Allah tarafından seçilmedikçe peygamber olamaz. Onun anlayışında önemli olan insanın çabası değil, Yüce Yaratıcı’nın takdiridir. Bu düşüncesini Kur’an’daki “Allah meleklerden de insanlardan da elçiler seçer” (el-Hac, 22/75) ayetiyle temellendiren Teymiyye, nübüvvetin ilâhî seçime dayalı bir görev olduğunu vurgular (Şevki, 2018: 374). Teymiyye bu konuyu eserinde açık bir şekilde ifade eder: “Peygamberlik (nübüvvet) kazanılabilir bir şey değildir. Hiç kimse amel veya çabayla ona ulaşamaz. O, Allah’ın dilediği kullarına verdiği bir lütuftur.” (Teymiyye, 2000: 1/19-21). Bu ifadeyle o, nübüvvetin hiçbir şekilde insanın ameli, gayreti veya kişisel yeteneğiyle elde edilemeyeceğini; bunun yalnızca Allah’ın dilediği kullarına lütfettiği bir ihsan olduğunu belirtir (Okumuş, 2012: 170). İbn Teymiyye’ye göre bir kimsenin çabasıyla

peygamberlik mertebesine erişmesi mümkün değildir. Bu nedenle o, nübüvvetin ispatında Hz. Muhammed'in sahip olduğu mucizelere değil; onun aklî üstünlüğü ve derin zekâsına dikkat çeker. Peygamberi inkâr edenlerin çoğu mucizeleri “sihir” olarak nitelendirip reddetmiş; Teymiyye ise bu iddialara karşı Hz. Muhammed'in dehası, bilgeliği ve başarısını ön plana çıkararak nübüvvetin hakikatini temellendirmeye çalışmıştır. Ona göre Hz. Muhammed, Allah ile en güçlü manevî bağa sahip kişidir ve bu yakınlık Allah'ın yalnızca seçkin kullarına bahşettiği bir payedir. Bu sebeple peygamberler, yeryüzünde Allah'ın iradesini temsil eden seçilmiş kimselerdir (Özvarinli, 2016: 34). Nübüvvetin vehbîliği meselesi İslâm düşüncesinde tam bir fikir birliği sağlanamamıştır. Bu konuda farklı bakış açıları gelişmiştir: Bazı düşünürlere göre peygamberlik, Allah'ın mutlak iradesine dayanan bir seçimin sonucudur. Bazılarına göreyse Allah, bu görevi kullarının belirli niteliklerine veya fiillerine dayanarak vermektedir. Her iki görüş de tarih boyunca çeşitli eserlerde savunulmuş, zaman zaman iki yaklaşımı uzlaştırma çabaları da görülmüştür. Bu sebeple nübüvvetin vehbîliği konusunda İslâm âlimleri arasında tek bir ortak görüşten bahsetmek güçtür (Koç, 2023: 116).

13. Nübüvvetin Sona Ermesi

Hatm kelimesi dilde “sonlandırmak, mühürlemek, kapanış yapmak” anlamına gelir. Terim olarak hatm-i nübüvve, Allah ile kulları arasındaki peygamberlik görevlerinin sona ermesini ifade eder (İlhan 2010: 69-82). Kur'an, her kavme peygamber gönderildiğini ve peygamberliğin Hz. Muhammed ile tamamlandığını belirtir. Müfessirler, “Muhammed sizden hiçbirinizin babası değildir” ifadesini peygamberliğin babadan oğula geçmediğini ve bu görevde bir devam olmadığını göstermek için olduğunu belirtmişlerdir (Yazır, 2022: 569).

Kelâm ekolleri, nübüvvetin sona erdiği konusunda hemfikirdir. Mâtürîdî ekolüne göre Hz. Muhammed ile peygamberlik sona ermiş, Kur'an kıyamete kadar her zaman yol gösterici olarak korunmuştur (Mâtürîdî, 2018: 90-98). Eş'arî ekolü de her resûlün nebî olduğunu vurgular ve Hz. Muhammed'in hâtemü'n-nebiyyîn oluşunu, Kur'an'ın Allah tarafından korunarak kıyamete ulaşmasıyla açıklar (Cüneyd 2019: 111-114). Mu'tezile ekolü, Hz. Peygamber'in Kur'an ile Arap toplumuna meydan okumasını örnek gösterir ve bu meydan okumanın hiçbir karşılık bulamayışının, kıyamete kadar başka bir peygamberin gelmeyeceğinin delili olduğunu ifade eder (Câhiz, 1946: 96-111). Kâdî Abdülcebbar, şeriatların neshi bağlamında farklı zaman ve toplumsal koşullara uygun olarak hükümlerin değişebileceğini vurgular. Ona göre Hz. Muhammed'in şeriatı her dönemde yeterli olup, kıyamete kadar geçerlidir. Dolayısıyla başka bir peygambere ihtiyaç yoktur (Abdülcebbar, 1969: 2/446; İpek 2025). İbn Teymiyye'ye göre Hz. Muhammed peygamberlerin sonuncusu

olarak Allah katında en yüksek mertebeye sahiptir. Hatem-i Nebiyyin kavramı onun üstünlüğünü gösterir. Bu, yaratılış öncesi veya vahiy gelmeden önce peygamber olduğu anlamına gelmez. Nübüvvet, Allah'ın ilminde yazılmış ve fiilen vahiy ile ortaya çıkmıştır. Velîlerin mührü gibi kavramlar ise tarihsel ve ilmi temelden yoksundur. Peygamber'in fiili varlığı ve vahyi ile açığa çıkan üstünlük, fiili saadet ve amel bağlamında anlam kazanır. Ümmetin en üstün velîleri, sahâbîlerdir. Velîlerin mührü iddia edilen kişiler sıradan müminlerdir (İbn Teymiyye, 11/312, 11/373-374, 11/444). Hz. Muhammed ile nübüvvet sona ermiştir. Ancak onun getirdiği ve tebliğ ettiği din evrenseldir ve kıyamete kadar devam edecektir. Her iki düşünür bu düşüncüyü kabul eder. Ayrıca son peygamber olması münasebeti ile Hz. Muhammed'in diğer peygamberlerden üstün olduğunu söyler (İbn Teymiyye, t.y.: 11/312, 11/373-374).

SONUÇ

İslâm düşüncesinde nübüvvet, akıl ile vahiy arasındaki ilişkiyi en açık biçimde ortaya koyan merkezî bir konudur. Zira peygamberlik müessesesi, Allah'ın insanla iletişiminin en somut biçimini temsil eder. Tarih boyunca ortaya çıkan her kelâmî ekol, nübüvvet meselesine kendi metodolojik ilkeleri doğrultusunda yaklaşmıştır. Bu çalışma, iki farklı anlayışın temsilcisi olan Kâdî Abdülcebâr ve İbn Teymiyye'nin nübüvvet anlayışlarını mukayeseli biçimde ele alarak, Mu'tezilî ve Selefî bakış açıları arasındaki temel farkları ortaya koymaya çalışmıştır. Kâdî Abdülcebâr'ın nübüvvet anlayışı, Mu'tezilî düşüncenin temel ilkeleri olan adalet ve hikmet ekseninde şekillenmiştir. Ona göre Allah, adil olduğu için kullarının maslahatını gözetmek zorundadır. Bu nedenle nübüvvet, Allah açısından ahlâkî bir zorunluluktur. Zira insanlar akıllarıyla bazı hakikatlere ulaşabilseler de, helâl ve haramın sınırlarını belirleme ve ilahî iradeyi tam olarak kavrama noktasında eksiktirler. Bu eksikliğin giderilmesi, Allah'ın adaletinin bir gereği olarak peygamber göndermesiyle mümkündür. Abdülcebâr, mucizeyi de bu sistemin rasyonel bir kanıtı olarak ele alır. Ona göre mucize, peygamberin doğruluğunu aklî delillerle destekleyen ilahî bir fiildir. Böylece nübüvvet, hem ilahî hikmetin hem de insan aklının tamamlayıcısı konumundadır. İbn Teymiyye'nin yaklaşımı ise lafızcı düşüncenin nass merkezli ve tevhid eksenli yapısına dayanmaktadır. O, nübüvveti tamamen vehbî bir kurum olarak görür. Yani peygamberlik insanın gayretiyle kazanılamaz, Allah'ın dilediği kullarına ihsan ettiği bir lütuftur. İbn Teymiyye'ye göre Allah'ın fiilleri hiçbir dış zorunlulukla kayıtlı değildir. Bu bağlamda nübüvvet, Allah'ın rahmet ve hikmetinin bir tecellisidir. Peygamber, yalnızca vahyin pasif bir alıcısı değil, aynı zamanda toplumu karanlıklardan aydınlığa çıkaran bir rehberdir. Ona göre mucize,

peygamberliğin doğruluğunu teyit eden ilahî bir delildir. Ancak bu tasdik, sadece olağanüstü olaylarda değil, peygamberin hayatındaki ahlâkî üstünlükte ve mesajının evrenselliğinde de tezahür eder.

Her iki düşünür, nübüvvetin ilahî hikmetin bir gereği olduğu konusunda birleşmekle birlikte, Allah -insan ilişkisinin mahiyeti konusundaki farklı kabullerinden ötürü farklı sonuçlara ulaşırlar. Abdülcebbâr, Allah'ın fiillerinde adaletin zorunluluğunu esas alırken; İbn Teymiyye, Allah'ın iradesinin mutlak özgürlüğünü vurgular. Birincisine göre Allah peygamber göndermekle yükümlüdür. İkincisine göre ise bu, Allah'ın lütfunun bir sonucudur. Dolayısıyla Abdülcebbâr'da nübüvvet “ahlâkî bir zorunluluk”, İbn Teymiyye'de ise “ilâhî bir ihsan” mahiyetindedir. Bu farklılık, kelâm geleneğindeki akıl-vahiy, zorunluluk-irade ve hikmet-lütuf tartışmalarının da özünü yansıtmaktadır.

Sonuç olarak Kâdî Abdülcebbâr ve İbn Teymiyye'nin nübüvvet anlayışları, İslâm düşüncesinin iki farklı anlayışını temsil eder. Bir yanda aklî delillerle temellendirilmiş bir “adalet teolojisi”, diğer yanda vahyin merkezde olduğu bir “tevhid teolojisi” vardır. Ancak her iki yaklaşım da, peygamberliğin hem dinin hem de insanlık tarihinin vazgeçilmez bir unsuru olduğu hususunda birleşir. Bu durum, İslâm düşüncesinin zenginliğini ve farklı ekollerin ortak bir hakikate Allah'ın insanlara rehberlik etme iradesine- dayandığını göstermektedir. Dolayısıyla nübüvvet, yalnızca geçmişin teolojik bir konusu değil, bugün de insanlığın anlam arayışına yön veren evrensel bir hakikat olarak varlığını sürdürmektedir.

KAYNAKÇA

Akbaş, H. (2022). Hicri V. Asır Delâilü'n-Nübüvve Geleneği: Kadı Abdülcebbâr ve Beyhakî Örneği. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, (18), 24-40.

Akçay, M. (2001). Bir Kelâm Problemi Olarak Nübüvvetin İmkânı. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (3), 217-240.

Âmidî, S. e. A. b. M. (1971). *Gâyetü'l-merâm fî ilmi'l-kelam*. Vizaretü'l-Evkaf.

Âmidî, S. e. A. b. M. (2004). *Gâyetü'l-Merâm fî İlmi'l-Kelâm* (A. F. Mezidî, Thk.). Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.

Arıcı, M. (2022). *Seyyid Şerif el-Cürcânî'nin Nübüvvet Anlayışı* [Doktora tezi, Çukurova Üniversitesi].

Aslan, A. (2008). Kelâm'da İlhamın Bilgi Değeri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (20), 19-38.

Aydın Özkan, S. (2025). *Mu'tezile'de Hz. Muhammed'in Nübüvvetinin İspatı: Kâdî Abdülcebbâr Örneği* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi.

Barlak, M. (2018). *Kelâm'da Nübüvvet Tartışmaları*. Ankara Okulu Yayınları.

- Cürcânî, S. Ş. (2015). *Şerhu'l-mevâkıf* (Ö. Türker, Çev.). Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- El-Câhiz, E. O. A. b. B. (1946). *Hucecu'n-nübüvve* (A. M. Harun, Thk.). MektebetuHanci.
- El-Cüneyd, A. Ş. M. (2019). *Risâletü'l-Eş'arî ilâ Ehli's-Seğrli Babu'l-Ebvâb*. Medine: İmadetu Bahsi'l-ilmî.
- El-Fârâbî, E. N. (t.y.). *ArâuEhli'l-Medîneti'l-Fâdila*. Matbaatu'n-Nil.
- Er-Râğıb el-İsfehânî, E. K. e. H. M. (1986). *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*. İstanbul.
- El-Askerî, E. H. e. H. b. A. (2005). *el-Fürûku'l-Lügavî* (M. B. Uyûnu's-Sûd, Thk.). Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Ferşatoğlu, Ş. (2019). *Seyyid ŞerîfCürcânî'nin Nübüvvet Anlayışı: Şerhu'l- Mevakıf Örneği* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Gazâlî, İ. (t.y.). *İhya-u Ulûm'id-Dîn* (A. Arslan, Çev.; C. 1). Merve Yayınları.
- Gazâlî, İ. (2015). *el-Munkız mine'd-Dalâl* (O. Arpaçukuru, Çev.). Beyan Yayınları.
- İbn Menzûr, E. F. C. M. b. M. (1993). *Mu'cemu Lisani'l-Arap* (C. 1). Dâru Sâdır.
- İbn Sînâ. (2005). *Kitâbü'ş-Şifâ-Metafizik* (E. Demirli & Ö. Türker, Çev.; C. 2). Litera Yayıncılık.
- İbn Teymiyye, E. A. T. (2000). *en-Nubuvvât*. MektebetüEdvâ'i's-Selef.
- İbn Teymiyye, E. A. T. (2004). *Mecmû'u'l-Fetâvâ* (A. b. M. b. Kâsım, Thk.; C. 19-21). Dâru'l-Vefâ / Mektebetu İbn Teymiyye.
- İlhan, M. (2010). Hatmü'n-Nübüvve Açısından Nebî-Resûl Farkına Bir Bakış. *Ekev Akademi Dergisi*, 14(42), 69-82.
- İpek, M. (t.y.). *Mu'tezile'nin Nübüvvet Savunusu: Kâdî Abdülcebbar Örneği*. Tetkik. Erişim 2 Ekim 2025.
- Îsâ, M. V. b. A. b. e. T. (t.y.). *en-Nübüvveve'r-Risâle beyne'l-İmâmeyn el-Gazâlî ve İbn Teymiyye*. Dârü't-Tekvâlî'n-Neşr.
- Kâdî Abdülcebbar, E. H. A. b. M. (1960). *el-Muğnî*. Gündönümü Yayınları.
- Kâdî Abdülcebbar, E. H. A. b. M. (1969). *Müteşâbihu'l-Kur'ân* (A. M. Zerzûr, Thk.). Mektebetü Dâru't-Türâs.
- Kâdî Abdülcebbar, E. H. A. b. M. (2013). *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse Mu'tezile'nin Beş İlkesi* (İ. Çelebi vd., Çev.). Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Kâdî Abdülcebbar, E. H. A. b. M. (2017). *el-Muhtasar fî Usûli'd-Dîn* (H. Arslan, Çev.). Endülüs Yayınları.
- Kâdî Abdülcebbar, E. H. A. b. M. (2017). *Tesbîtü Delâili'n-Nübüvve*. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Kâdî Abdülcebbar, E. H. A. b. M. (2023). *Tesbîtu Delâili'n-Nübüvve* (M. Ş. Eroğlu vd., Çev.). Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Karagöz, İ. (Ed.). (2015). *Dini Kavramlar Sözlüğü*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

- El-Kindî, E. Y. Y. b. İ. (1994). *Felsefî Risâleler* (M. Kaya, Çev.). İz Yayıncılık.
- Koç, M. (2023). *İmam Mâtürîdî ve İmam Gazzâlî'nin nübüvvet konusundaki görüşlerinin mukayesesi* [Yüksek lisans tezi, Ordu Üniversitesi].
- Mâtürîdî, E. M. (2002). *Kitabu't-Tevhid* (B. Topaloğlu, Çev.). İSAM Yayınları.
- Mâtürîdî, E. M. (2018). *Kitâbu't-Tevhîd* (B. Topaloğlu, Çev.). TDV Yayınları.
- Mustafa, İ., el-Haddâd, C. M., en-Neccâr, M. & Ahmed ez-Zeyyât (Ed.). (1982). *el-Mu'cemu'l-Vesît. Mecma'u'l-Lugati'l-'Arabiyye*.
- Okumuş, B. (2012). *İbn Teymiyye'ye göre vahiy ve peygamberlik: Selefi öğretinin olgusal bir yorumu*. Ankara Okulu Yayınları.
- Özvarinli, A. (2016). *Mustafa Sabri Efendi'nin nübüvvet anlayışı* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi].
- Râzî, F. (1986). *en-Nübüvvât* (A. H. es-Sakâ, Çev.). Dâr İbn-i Zeydûn.
- Sabunî, N. (2019). *el-Kifaye fi'l-Hidaye*. (R. Biçer, çev.). Berikan Yayınları.
- Şehristanî, M. b. A. (2008). *el-Milel ve'n-Nihal* (M. Öz, Çev.). Litera Yayıncılık.
- Taftazânî, S. e. M. b. Ö. (t.y.). *Şerhu'l-Akaid* (S. Uludağ, Çev.). Dergâh Yayınları.
- Topaloğlu, B. ve Çelebi, İ. (2019). *Kelâm Terimleri Sözlüğü*. TDV Yayınları.
- Uludağ, S. (2019). *Şerhu'l-Akâid*. Dergâh Yayınları.
- Ulutaş, Y. (2018). *İslam Düşüncesinin Teşekkül Döneminde Mucize Anlayışları* [Yayımlanmamış doktora tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi].
- Uysal, E. (Ed.). (2021). *Sistemik Yaklaşımla Kelâm Araştırmaları*. Klm Yayınları.
- Yavuz, Y. Ş. (2007). Nübüvvet. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 33, s. 264-270). TDV Yayınları.
- Yavuz, Y. Ş. (2018). Kelâmda peygamberlik ve vahiyyle ilgili kavramsal çerçeve. *Vahiy ve Peygamberlik*. Kuramer.
- Yazır, E. H. (2022). *Hak Dini Kur'an Dili* (C. 4). Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Yeprem, S. (2000). *Mâtürîdî'nin Akâide Risâlesi ve Şerhi*. İstanbul.